

יעקב גולומב

עצות להדוניסט מתחיל

הפילוסוף סרן קירקגור היה יוצרו של מודל האדם האסתטי, המחפש את המעניין, את הבלתי אמצעי, ועובר מעניין לעניין ללא מעורבות נפשית עמוקה ותוך כדי בריחה מן האני. מה היה סוד הפופולריות של מי שנחשב אבי האקזיסטנציאליזם? סקירה של עקרונות תורתו של ההוגה הדני הגדול שהחודש מלאו מאתיים שנה להולדתו

מית ורפלקסיה על חייו, המקפאה כל עשייה. אין הוא רוצה להטיל בינו לבין החיים רשתות מושגיות והשקפות מוסריות ועיוניות שימנעו בעדו מלבוא במגע קונקרטי וישיר עם מה שהחיים יכולים להציע לו. אלה יכולים להיות המור סיקה של מוצרט או מראה נוף מרהיב או נערה בריקודה או נער בחיזוריו אחריה.

3. הסיסמה המנחה את אורח החיים האסתטי: "אנו צריכים ליהנות מן החיים בכל תנאי ובכל מחיר", אינה אלא עיקרון המחייב את הסיפוק המיידני, הבלתי-אמצעי והשרי-רותי-מקרי; הבחירות נעשות כאן מתוך חיוניות של אינס-טינקטים ולא על-פי שיקולי השכל.

4. הקטגוריות של הספירה האסתטית אינן טוב או רע, אלא: סיפוק או תסכול, הנאה או כאב, אושר או סבל, אקסטזה או ייאוש, עניין או שעמום, הנאה או כאב.

5. האיש האסתטי חי את המציאות הדמיונית-האפ-שרית ולא הממשית-הקונקרטית. בכוח דמיון מפותח הוא מחפש את המעניין, ועובר דרך החיים מעניין לעניין ללא כל נאמנות, התמדה ואחריות. בכל מקום הוא משחק באפי-שריות הניתנות לו – ללא כל מעורבות נפשית עמוקה. הוא הנודד הנצחי – מעין צ'רלי צ'פלין של החושניות. יש בחיים האסתטיים שמתאר קירקגור מיסוד השיכרות, כלומר בריחה מן האני; ומיסוד החלום כלומר בריחה מן העולם המציאותי. לשם כך יש לו – חוץ מרמיון מפותח, גם כישרון לשכות. השיכחה המתמדת מעניקה לו את היכולת לעבור ממצב למצב בלי כל התקשרות או התחייבות לוותר על חירותו. לכן הוא או היא בורחים מן הנישואין, שהם בשביל קירק-גור שיאו של מעגל החיים האתי, המאפיין על-ידי קביעות ונאמנות.

6. האיום המתמיד על החיים האסתטיים הוא כאב ותסכול, אך מצד אחר מאיים השעמום בשל החזרה הבלתי-פוסקת של הגידויים הרומים והזוהים. ולכן, באיש האסתטי מתעוררת אובססיה של בריחה משעמום ותביעה מתמדת להתנסויות חדשות: לאירועים, ולסחורות חדשות, לאספנות אקזוטית של מקומות, בני-אדם, מצרכים ומזונות.

7. לתיאור השיטה כיצד להתגבר על השעמום האורב לפתחם של החיים האסתטיים, כתב קירקגור מסה משעשעת ואירונית, ושמה "מחזור הזריעה", שממנה ציי-טטתי לעיל. שם המסה לקוח מתחום הפעילות החקלאית המורה לאיכר להחליף מדי פעם את הגידולים שהוא זורע בשדותיו, ואת השדות הנזרעים מדי שנה בשנה. תפקיד המ-חזוריות בחיים האסתטיים הוא לשמש אמצעי לבריחה מן השעמום – שהוא המוקש המאיים לפוצץ את אורח החיים האסתטי מבפנים.

האלים השתעממו ולכן בראו את האדם. אדם הראשון השתעמם מפני שהיה בודד, לכן נבראה חוה. ומרגע זה נכנס השעמום לעולמנו וגדל ביחס ישיר לגידול האוכלוסייה. אדם השתעמם לברו. אדם וחווה השתע-ממו ביחד. אחר כך השתעממו אדם וחווה וקין והבל שעמום משפחתי. לאחר מכן גדלה אוכלוסיית העולם והאומות השת-עממו בהמוניהן. כדי לשעשע את עצמן הן הוכו ברעיון לבנות "מגדל וראשו בשמים". רעיון זה משעמם כמו גובהו של המ-גדל. ואז הם התפורו בכל העולם, בדיוק כמו בני-אדם בימינו, המטיילים בחוץ לארץ, אך עדיין נשארים משועממים. ואמשיך את הציטוט האירוני הזה של קירקגור, המשכ-תב את פרק א' בספר בראשית במסתו המשעשעת "מחזור הזריעה". תיאור, בתרגומה המופתי של מרים איתן, המצוי בכרך הראשון של "אריא", מציג בצורה אסתטית נפלאה את מעגל הקיום האסתטי.

וההמשך האפשרי לתיאור זה הוא: "ואז החליטה האנו-שות לשלוט אדם אל החלל – כגובה נסיקתו אל החלל כך גדל החלל בתוך הנשמה ונותרנו משמימים כמימי קדם – לפני הטיסות הללו. ואנחנו קוראים מאמרים בעיתונים וככל שאנו משיכים לקרוא בהם – כולל המאמר הנוכחי – כן גדל השעמום שבקריאתם". לכן הבה נקבל את עצתו של קירקגור כיצד להעצים את מידת העניין בגידויים חיצוניים כדי להתגבר על מכת השעמום האורבת לפתחו של כל הרוי-ניסט. קירקגור מצייע לנו שניכנס לחלקו השני של המאמר, או שנתחיל לקרוא מאמץ המאמר וננחש מה היה בתחילתו. והנה החלטתי להמחיש את עצתו ולפתוח את רשימתי מן האמצע – כלומר מתיאור אירוני זה של ספר בראשית. אולם הואיל והקוראים רגילים לקרוא רשימות מובנות ולא פרוצות או מקוטעות -- למרות שהרגל ושיגרה וחזרה על אותם גידויים מנחיתים מכת מוות על ההנאה האסתטית --הרי שאתחיל מן ההתחלה ואציג לפני הקוראים באופן מסודר את מעגל החיים האסתטי שבזכותו זכה קירקגור לפופולריות רבה, בין היתר בשל הסגנון הספרותי השנון שבו עטף את מסריו האסתטיים, עד שהחל האדם להתרשם כי מתחת לגן עדן זה של ההנאה הצרופה מסתתר הגיהנום של הריקנות, השיממון והפעתה.

אם כן, מהם עקרונותיו הבסיסיים של הקיום האסתטי?

1. האופי הכללי ביותר של החוויה האסתטית הוא ההנאה. ולכן את המונח היווני 'אסתטי' (aisthesis) יש להבין במשמעותו המדויקת כהתבוננות או "תפישה חוש-נית" (באנגלית sense perception), ואין זו מלה המ-ציינת רק את האמנות ואת תורת היפה הנלמדות (לעתים באופן אנליטי-משמם) בחוגי הפילוסופיה בכל רחבי העור-לם. מה שקירקגור קורא לו האדם האסתטי הוא מה שאנו מכנים לרוב בשם נהנתן או הדוניסט.

2. האדם האסתטי מנסה להיות ב"איי-אמצעיות", כלומר בחיים של ניסיון נתון ופשוט ללא כל מודעות עצ-

כיצד להתגבר על השעמום האורב לפתחם של החיים האסתטיים? על כן כתב קירקגור את המסה "מחזור הזריעה". בדומה למחזוריות החקלאית שמטרתה היא הגיוון, המחזוריות בחיים האסתטיים נועדת לשמש אמצעי לבריחה מן השעמום, שהוא המוקש המאיים לפוצץ את אורח החיים האסתטי מבפנים

איור: ערן וולקובסקי

עצות להדוניסט מתחיל

המשך מעמוד 1

ומהי שיטת כלכלת החליפין האסתטית שמציע קירקגור לנהנתן? שיטת הרוטציה הזאת עיקרה אינו בחליפין מתמידים של המושאים השונים, האופרות או הפרטיטורות, אלא היא מכוונת להגברה איכותית של תענוגות החיים על ידי כמה עקרונות התנהגותיים בסיסיים. למשל:

א. לא להעריץ שום דבר (nil admirari), כי מהע"רצה קשה להשתחרר והיא מקבעת את האדם אל המושא הנערץ.
 ב. לפתח את אמנות השיכחה ולהיות לאדון על הזייכרונות ולא לעבד שלהם.
 ג. לרסן את ההנאות ולשלוט בהן; כלומר לא להיסחף אחרי כל גידוי אסתטי.
 ד. להיזהר מקשרי ידידות.
 ה. להיזהר, כמובן, גם מקשרי נישואין.
 ו. להיזהר מלרכוש מקצוע קבוע וקבלת משרה קבועה.
 ז. להרים את המושא המקרי לרמת המוחלט ועל-ידי כך למושא של התעניינות מוחלטת. קירקגור מביא דוגמה מחייו לעיקרון זה. הוא מתאר כומר שכן, שבכל פעם שפגש אותו ברחוב החל להטריד אותו בדרשות המוכיחות אותו על אורח חייו המופקר. לא היה נעים לקירקגור הצעיר לשלוח אותו לכול הרוחות ולכן החל להתרכז בגרירתו של הכומר, שככל שעלה לטונים גבוהים יותר, כך עלתה גרירתו וירדה חליפות. התימקרות מוחלטת בגרירת הסיטה את תשומת לבו של קירקגור עד כי הפסיק להקשיב לדרשותיו של שכנו.

בכל העצות הללו בולטת הדרשה לשליטה עצמית מקסימלית ולהפיכת החיים לשרירות שיטתית. כוונתו של קירקגור במסה "מחזור הזריעה" היתה להביא את הגישה האסתטית ad absurdum. אולם האבסורד קיים למעשה לא רק בדרך התיאור האירוני, אלא מעוגן בטבעם הפרודוסקלי של דפוסי החיים האסתטיים. מפני שהעצות שמציג קירקגור לפני ההדוניסט המתחיל הופכות את חייו למעין פרויקט מכוון ומודע לעצמו. ההדוניסט משהר להנאה אך ההנאה אינה ניתנת סתם כך בפשטות אלא חייבים לארגנה, להעצימה ולתכננה בזהירות ובקפדנות רצינית למדי. החיים חייבים להיות לאמנות -- אך אמנות החיים דורשת ניכור מלא לכל דבר שנתון באופן בלתי-אמצעי. ואולם עיקר החיים האסתטיים הרי הוא דווקא ההיבלעות בבלתי-אמצעיות

צרופה. עיקרם של החיים האסתטיים הוא הימנעות מכל דטרמיניציה עצמית ומכל התחייבות ומעורבות רגשית. לכן, אין להדוניסט הווה משמעותי, והואיל ואין הוא רוצה לזכור את העבר ולהתרפק עליו - הוא גם משולל כל עבר, והואיל ואין הוא רוצה לקוות לכלום (שהרי התקווה היא שלילת המיידיות), הוא משולל גם עתיד הנראה לעין. והתוצאה, כמאמר המשורר: "העבר - עבר; ההווה - כהרף עין; העתיד - עריין".

8. התוצאה הבלתי-נמנעת מהתמוטטות המ"גגל האסתטי היא הופעתם של המרה השחורה, הריכאון והייאוש. האיש מתחיל להידמות לנירון קיסר שאותו מתאר קירקגור בכרך השני של ספרו "אריאו":
 "יישותו של נירון היתה מלנכוליה ... הוא חוזר ושור" לה ידו לתפוס בהנאה המתחמקת ממנו... ההנאה המת" עוררת אינה נותנת סיפוק. [גם לא שריפתה של רומא] אז עולה בו האימה, שגם בהרף-העין של ההנאה אינה מרפה ממנו".

האימה היא הביטוי הנפשי-הרגשי לכך שבאדם טמונה תשוקה אל הנצח שאינה באה על סיפוקה בזמן. וכך מתאר לנו קירקגור ב"אריאו" את דון ז'ואן, הדומה לאבן שזורק אדם על פני המים, והאבן מנתרת בקפי"צות קלות על פניהם - אך משהדלה לגתר - מיד היא שוקעת במצולות. האבן, כלומר האדם האסתטי, מפסיק לקפץ ושוקע בתחתיות הקיום כאשר מתעוררות בו הרי"פלקסיה והמודעות העצמית בדבר כישלון הדרך האסי"תית, שסופה ייאוש עמוק.

מי שקשוב לקריאת האימה והמרגיש בעוצמה את האייסיפוק שבחושניות הטוהרה, פונה אל המעגל הקיומי המוסרי וינסה להנציח את עקרונותיו המוסריים והאוניברסליים - או יקפוץ אל מעגל האמונה המבטיח לו את הנצח - כלומר את הניצחון על הזמניות, האר"ציות והסופיות.

★

אך כיצד הצליח קירקגור לכתוב ספרים יפים כל כך וכיצד היה לפילוסוף הנקרא והאהוב ביותר בזמנו? התשובה נמצאת בתיאורו את המשורר בכרך הראשון של "אריאו":

"מה הוא משורר? אדם המצפין בלבו ייסורים, אך שפתיו בנויות כך שהבכי והאנחות העוברים דרכו, נש" מעים כמוסיקה ערבה.... והנה מתקבצים בני-אדם סביב

המשורר ומפצירים בו: 'שיר לנו טוב' - למה הדבר דומה? כאילו אמרו לו: הלוואי שיתקפו את נפשך ייסורי" רים חדשים, אך תן לשפתיך להישאר כמות שהן, כי זעקות יעוררו בנו אימה, אבל המוסיקה, המוסיקה ממש נפלאה".

ועולה בי המחשבה המטרידה: מה רב, בהכרח מה רב, היה סבלו של קירקגור עדי יכולתו להיות יפה כל כך! ובהשאלה מהספרו של ויקטור הוגו על וולטר אוכל לשאול: ומה היה כלי נשקו אם לא העט שבידו?

★

בסוף הדברים אתייחס בקצרה גם להוגה דגול אחר שהשנה מלאו מאה שנה להולדתו - הלא הוא אלבר קאמי. קאמי מצטייר כקירקגור במהופך: בניגוד לקי"רקגור הוא מאמץ את המעגל האסתטי וטוען שריבוי גירויים משוללי כל פשר עשוי להניב את העמדה האותנטית לנוכח האבסורד. זאת הוא עושה תחת המוטו שהוא מקדים לחיבורו הפילוסופי הראשון, "המיתוס של סיזיפוס", מוטו הלקוח מדברי המשורר היווני פינדאר: "הו נפשי, אל תשאפי לחיי נצח. מצי את תחומו של האפשרי".

והואיל ומיצוי המצוי פירושו ביוונית קלאסית אות"נטיות, הרי שקאמי מפציר בקוראיו למצות את המצוי תוך התגברות אותנטית על הערגות שלהם אל הראוי הטרונסצנדנטי. בכך קאמי, בניגוד לקירקגור, מצמצם את גבולות ההרפתקה האנושית, אך מעשיר אותה עד האופטימום האפשרי בגבולותיה של החוויה האנושית המוגבלת.

בהתייחסו אל מעגל האמונה קובע קירקגור: "טוהר הלב הוא לרצות דבר אחר", וקופץ אל האמונה האבי"סורדית. גם קאמי, בסופו של דבר, רוצה ב"דבר אחר", כלומר בקיומו המתמיד של האבסורד, כדי שיוכל להי"משיך ולמרוד בו ולהתמרד באופן יצירתי עם מסקנ"תיו המעשיות תוך כדי גיבוש עמדה אותנטית שאיננה מתחמקת ממאבק סיזיפי זה. הנה כי כן, האבסורד בחיקו של האלוהים נוסח קירקגור דומה לאבסורד בחיקו של העולם נטול האלוהים נוסח קאמי (וגם נוסח ניטשה). אשר על כן, לא בכדי חוגג העולם הנאור את הולד"תם של שני הוגים מרתקים אלה. עם הולדתם ופועלם ההגותי זכינו לחזות בהרפתקת הרוח האנושית שמעטות כמותה בתרבות המערב.